

Spraakverwarring in het Nieuwe Babylon

Over het probleem van een sociologische verklaring van de jaren zestig

Henk Kleijer en Ger Tillekens

1 Onrust in Rommeldam

In het doorgaans zo rustige Rommeldam, het papieren symbool van het kneuterige naoorlogse Nederland, ontsnapt Heer Bommel tijdens een rustige wandeling ter-nauwernood aan een merkwaardig projectiel. De raket is afkomstig van een eilandje overzee en wordt bestuurd door de jeugdige Rep. Zijn woorden kracht bijzettend met knallend vuurwerk, spoort deze jongeman Heer Bommel aan om vooral in beweging te blijven. Bewegen is voor Rep namelijk belangrijk. Hij is nog een Mob en als Mobs stil staan, worden ze Stabs en schieten ze letterlijk wortel. Heer Bommel, Toonders aardse held, reageerde net zoals veel Nederlanders reageerden op de echte tegencultuur, die voor de Mob-beweging model stond. Heen en weer geslingerd tussen zijn sympathie voor de Mobs en zijn gehechtheid aan hun tegenpolen, de Stabs, kiest hij voor geen van beide. Aan de ene kant vindt hij de Stabs te traag en aan de andere kant zijn de Mobs hem weer veel te druk; ze nemen geen tijd om na te denken. Aarzelend staat hij tussen de generaties in (Toonder 1974: 209-210).

Duidelijker kan het beeld, dat de jaren zestig van zichzelf hebben nagelaten, haast niet worden geschetst. Het is een beeld van een conflict tussen sociale stabiliteit en culturele verandering dat als een generatieconflict werd uitgevochten en waarbij veel volwassenen moeite hadden om partij te kiezen. Lange tijd heeft een zelfde beeld ook de sociologische en historische verklaringen bepaald. De generatietheorie bood daarvoor de nodige legitimatie. Totdat bleek, dat de scheiding tussen de generaties beperkt bleef tot die ene, korte periode in de naoorlogse modernisering. En ook dat was onduidelijk. Was er nu wel of geen generatiekloof geweest? Die vraag leek onbeantwoordbaar en abrupt vielen de analyses van dit culturele moment stil. Voorzichtigheidshalve richtte de aandacht zich op de omslag van de vooroorlogse naar de naoorlogse periode zoals blijkt uit de studies van Daalder (1974), Lijphart (1982), Roegholt (1973), Messing (1981) en Fortuyn (1985). Pas in de jaren tachtig en negentig kwam er een herleving van de aandacht voor de jaren vijftig en de vroege jaren zestig (Meijers en Du Bois-Reymond 1987; Tillekens 1990). En, enkel sinds kort worden weer pogingen ondernomen om de jaren zestig zelf beter in beeld te krijgen. Daarbij blijkt ook nu het probleem van de generatiekloof weer op te doemen. De

socioloog Becker (1992) was een van de eerste die het vraagstuk van sociale orde en veranderingen opnieuw heeft beschreven in termen van trendbreuken tussen generaties. Nu lijkt het de beurt van de historici, vertegenwoordigd door Kennedy (1995) en Righart (1995).

In hun analyses haken zowel Kennedy als Righart aan bij de bestaande opvattingen over de opkomst van de jeugdcultuur. In deze bijdrage aan de discussie plaatsen we daarom eerst een aantal kanttekeningen bij het standaardbeeld van de jeugdcultuur, dat gewoonlijk gehanteerd wordt bij verklaringen van veranderingen in de jaren zestig. Naast de bekende demografische en economische *push-* en *pull*-factoren speelde daarbij, zo betogen we, ook de culturele factor van de popmuziek een belangrijke rol. Vervolgens zetten we een aantal vraagtekens bij de studie van Kennedy, die de jeugdculturele omslag ziet als een proces dat van bovenaf gestuurd en begeleid is door een begrijpende elite. Daarna gaan we in op het generatieperspectief, zoals dat door Righart is genuanceerd en gespecificeerd om vervolgens af te sluiten met een bespreking van het moderne levensgevoel van de jeugd in de jaren zestig en de romantische aspecten van het culturele bouwwerk dat zij in die tijd optrokken.

2 Het standaardbeeld

Voor een antwoord op de centrale vraag hoe de sociaal culturele veranderingen na de oorlog in Nederland te duiden en te verklaren zijn, wordt meestal teruggegrepen op een standaardbeeld. Daarin wordt gewezen op de economische groei, de wederopbouw met als gevolg een geringe werkloosheid, de stijgende welvaart en de toename van de vrije tijd. Aanvankelijk werden deze ontwikkelingen min of meer ideologisch begeleid door een geest van soberheid. Met de stijgende geografische en sociale mobiliteit en opkomst van de massaproductie en de massaconsumptie kiest de Nederlandse bevolking voor een nieuw consumptiepatroon. De toename aan bromfietsen en auto's dient daarvoor gewoonlijk als bewijs. Ook de groei en uitbouw van de massamedia vormen geliefde aanknopingspunten voor dit soort analyses. In het kielzog van deze modernisering, zo luidt dan de redenering, wordt even later ook de koers van de politieke restauratie verlegd.

De genoemde ontwikkelingen zijn evenwel allemaal externe *push*-factoren. Ongetwijfeld speelden ze een belangrijke rol. Ze gaven de veranderingen een duwtje in de rug en hebben zeker bijgedragen tot de culturele omslag van de jaren vijftig en zestig. Voor een afdoende verklaring van wat er in die jaren gebeurde, zijn deze aspecten evenwel te beperkt. Uit deze materiële omstandigheden is de autonome jeugdcultuur die zich in de jaren vijftig en zestig ontwikkelde niet afdoende te verklaren. Een vergelijking tussen de naoorlogse ontwikkelingen in Nederland en België in de jaren 1955 en 1965 laat bijvoorbeeld zien, dat in België de economische omstandigheden gunstiger waren dan in Nederland. In Nederland tekenden de

symptomen van de jeugdcultuur zich evenwel niet alleen eerder af; ook nam het verschijnsel er grotere vormen aan (Kleijer, Laermans en Tillekens 1992: 388-394). In Nederland ging de opkomst van de jeugdcultuur gepaard met een verdere ontzuiling van de samenleving, terwijl in België de verzuilde elites met succes de vernieuwingen wisten in te kapselen in eigen voor de jeugd aansprekende voorzieningen.

De vernieuwingen in het jeugdbestel in en na de jaren vijftig vallen daarmee niet louter sociaal-economisch te verklaren. Daarom wordt in de literatuur ook nog vaak een *pull*-factor, genoemd: de behoefte van de jeugd aan een nieuw cultureel perspectief. Die *pull*-factor heeft zijn neerslag gevonden in het standaardbeeld van de jeugd. Dit beeld, dat impliciet of expliciet in veel studies wordt gehanteerd, bevat het idee van de jeugd als een overgangsfase van rijping en losmaking van de ouders en de ontwikkeling van een eigen identiteit. Door het onderwijs en een langere leerplicht is er sprake van een verlenging van de jeugdfase (Abma 1990: 28-29). Jongeren kunnen niet langer vanzelfsprekend kiezen voor het levens- en carrièreperspectief van hun ouders en komen voor nieuwe problemen te staan bij de ontwikkeling van een eigen identiteit. Ze worden gedwongen zelfstandige keuzes te maken. Deze ontwikkelingen geven een groot deel van de jeugd niet alleen nieuwe gescheiden identiteiten zoals puber en scholier, maar ook de behoefte om beide aan elkaar te verbinden. De eigen jeugdentiteit wordt voor 'jongeren' een verbindende schakel, gevormd in de *peer group* en binnen de speelruimte van de vrije tijd (Frith 1984: 3). Gedreven door die behoefte en geholpen door begrijpende volwassenen, veroverd de jeugd een nieuwe vrije ruimte tussen school en gezin, zoals de straat, de cafés en andere openbare locaties die ze op eigen wijze konden invullen.

Ook de *pull*-factor is echter onvoldoende. De deelname aan het onderwijs begint na de oorlog al snel te stijgen en heeft bovendien een trendmatig karakter. De 'culturele revolutie' van de jaren zestig kwam echter vrij abrupt. In de loop van de jaren vijftig werden in de jeugdsubculturen langzamerhand de traditionele klassenverschillen en daarmee ook de vigerende fatsoensnormen doorbroken. Het vertoeven van jongeren op straat en op pleinen werd niet meer als ongepast beschouwd. Van de mogelijkheden die dat bood werd in het midden van de jaren zestig echter plotseling een nieuw gebruik gemaakt. Rond de populaire muziek manifesteerde zich de *dating*-cultuur van de meer aangepaste jeugd uit de middenklasse, die zich vervolgens tot een complete tegencultuur ontwikkelde. Met name de radicalisering van deze nieuwe jeugdcultuur valt vanuit het standaardbeeld niet goed te verklaren. Bovendien heeft het er veel van weg, dat de jeugdcultuur zich niet alleen voor de oudere maar ook voor de jongere generatie totaal onverwacht manifesteerde. Jongeren bleken ook zelf slechts in staat uit te leggen, wat hen dreef. 'Weet je wel', zo luidde het vaste stopwoordje en als je het niet wist, hoorde je er duidelijk niet bij.

Blijkbaar speelt tussen de *push*- en *pull*-factoren nog een derde element een doorslaggevende rol. In eerdere publicaties hebben we aangetoond dat de opkomst van een relatief zelfstandige jeugdcultuur in de jaren vijftig en zestig samenhangt met de

vrij plotselinge opkomst van de *rock 'n roll* en de popmuziek. Het was het culturele fenomeen van de popmuziek zelf, zo luidt onze stelling, die de jeugd een nieuw perspectief verschafte. Met de bijbehorende stijlmiddelen presenteerden jongeren zich nadrukkelijk als 'modern' en lieten zich in dat zelfbeeld gretig ondersteunen door de popmuziek, die daartoe de gepaste symbolen leverde en zich als socialiserende *agent* schoof tussen jongeren en ouderen. De vraag is in hoeverre deze elementen naar voren komen in de boeken van Kennedy en Righart?

3 De begrijpende elite van Kennedy

In zijn boek *Nieuw Babylon* beschrijft Kennedy de flexibele houding van de politieke elite om te verklaren dat in Nederland de overgang van een conservatieve samenleving naar een meer progressieve samenleving gedurende de jaren zestig vrij vlekkeloos is verlopen. Zijn stelling luidt, dat de jaren vijftig door de verdergaande industrialisatie een periode van vernieuwing en verandering zijn geweest. De jaren zestig zijn in zijn ogen een voortzetting van datgene wat in de voorafgaande periode heeft plaatsgevonden. Kennedy vindt het verbazingwekkend, hoe progressief en 'bewust modern' de elites in Nederland waren. Hij laat zien dat de zogenaamde conservatieve elites in Nederland, ondanks het feit dat zij de sterke band met de oude vooroorlogse geestelijke waarden wilden handhaven, toch prudent progressief waren voorzover het ging om het sturen van sociaal-economische en politieke veranderingen (Kennedy 1995b: 6). Biedt Kennedy een afdoende verklaring voor de veranderingen die in de jaren vijftig en zestig hebben plaats gevonden?

Kennedy zoekt de verklaring in het politieke discours van een begrijpende elite, die de veranderingen zou hebben mogelijk gemaakt. De aard van het moderniseringsproces zelf blijft daarmee grotendeels buiten schot. Wat dat betreft sluit Kennedy in zijn analyse aan bij het standaardbeeld dat we in het voorgaande hebben geschetst. Daarom kan hij niet verklaren waarom juist in Nederland het veranderingsproces, de culturele omslag zo intens door de jeugd werd beleefd. Evenmin verklaart zijn verhaal de radicalisering van de jeugdcultuur. Volgens het standaardbeeld valt de radicalisering van de jeugd, zoals Grossberg (1992: 147) stelt, immers enkel te begrijpen als een reactie op de tegenkrachten van de oudere generatie. Deze tegenkrachten riepen een politiek geradicaliseerd antwoord op. De jeugd wilde enkel een plekje voor zichzelf voor wat gemoedsrust en plezier, *just rockin' the boat*. Pas toen hen dat werd onthouden, kwamen zij in opstand.

Deze tegenstand zou nu juist in Nederland zijn bemiddeld door een begripsvolle politieke elite. Als Kennedy op dat punt gelijk heeft, zou er in Nederland amper sprake moeten zijn geweest van een cultureel conflict tussen de oudere en de jongere generatie. De politieke strijd van de jongere generatie tegen de oudere generatie komt uit Kennedy's analyse dan ook te voorschijn als een schijngevecht (Kennedy 1995b: 8-9). Het is de vraag of dat zo is. De Nederlandse elite mag begripsvol zijn

geweest, het is de vraag of zij de jeugd echt begreep. Zwaarwegender is, dat de jeugdcultuur, als een tegencultuur, op belangrijke punten niet kan worden gezien als een logisch vervolg op de naoorlogse modernisering. Zo gaf de tegencultuur uiting aan een diepgaand verschil van inzicht tussen jongeren en ouderen hoe de technologische verworvenheden, de verdere materialisering van de welvaart zou moeten worden aangewend. Daarbij ging het vooral om de gevaren van de moderne samenleving, het ongebreidelde gebruik van consumptiegoederen met de daaraan klevende bezwaren van milieuverontreiniging. Juist de jongere generatie nam de waarschuwingen van Rachel Carsons in haar *Dode Lente* (1962/63) ter harte. Ook de gevaren van de koude oorlog, de dreiging van de atoombom, het militair politieke optreden van de Verenigde Staten werden door de jongeren fel bekritiseerd, terwijl het overgrote deel van de ouderen zich veelal onvoorwaardelijk schaarden achter het standpunt van de VS. Door hen werden de Amerikanen gezien als bevrijders en brengers van de welvaart. De jeugd bracht daartegen een ander beeld in omloop. In de loop van de jaren zestig werd het verzet tegen de Vietnamoorlog een bindende factor voor de tegencultuur. In zekere zin kunnen we de stelling van Kennedy dan ook omdraaien en stellen dat het juist de jongere generatie was die teruggreep op de oudere romantische waarden van bijvoorbeeld een agrarische samenleving zonder de problemen en de risico's van een technologische samenleving. In brede zin benadrukte de jeugd niet alleen de nadelige kanten van de ongebreidelde consumptiemaatschappij, maar stelde vooral de mentale houding van ouderen aan de kaak, die alleen uit leek op het verwerven van bezit zonder enig idealistisch besef.

In één opzicht heeft Kennedy echter zeker gelijk. De culturele veranderingen zijn al direct na de Tweede Wereldoorlog zichtbaar en betreffen niet alleen jongeren, maar ook volwassenen. De vernieuwingsstroom die zeker al in de jaren vijftig op gang kwam leek zelfs eerst en vooral voor de oudere generatie te gelden. Over een brede linie veranderden de gezinshuishoudens, overigens ondanks de beperkte economische mogelijkheden, het culturele patroon van de gezinsuitgaven en de vrijetijdsbesteding. Fortuyn concludeerde daar al eerder uit dat Nederland na de oorlog klaarblijkelijk stilzwijgend had gekozen voor een nieuwe, meer individualistische emancipatiestrategie (Fortuyn 1981; 1982; 1983). Er ontstond behoefte aan meer vrije tijd. Tegelijkertijd beseften men het belang van het onderwijs voor sociale stijging, door hun kinderen steeds meer naar hogere opleidingen te sturen. Ook op religieus en politiek vlak was er van alles in beweging. We hoeven alleen maar te wijzen op het Tweede Vaticaans Concilie van Johannes XXIII en de indruk die Martin Luther King maakte met zijn desegregatiemarsen in Amerika en het optimisme over de verkiezing van John F. Kennedy. Toch lijkt de jeugdcultuur eerder naast dan in het verlengde van deze vernieuwingsstroom te staan. De begrijpende elite probeerde de jeugdcultuur in te passen, maar sloeg daarbij de plank vaak mis. We zien dat bijvoorbeeld in de trage aanpassing van de radio aan de jeugdcultuur en het nauwelijks accepteren van het eigen geluid van de jeugd, de popmuziek (Kleijer en Tillekens

1997). In feite lijkt er sprake van een dubbele modernisering zowel bij de jeugd als bij de oudere generatie. Dat is de stelling die door Righart wordt uitgewerkt.

4 Een dubbele generatiecrisis?

Ook nu nog lijken beoefenaren van de sociale wetenschappen geneigd nauwelijks enige betekenis te hechten aan de rol van de popmuziek bij de veranderingen die in de samenleving in de betreffende periode zijn opgetreden. Daarbij wijst men op het feit dat het overgrote deel van het repertoire van de popmuziek bestond uit oppervlakkige liefdesliedjes. Protestsongs vormden slechts een klein bestanddeel van het repertoire van de populaire popgroepen. Daarmee kan popmuziek, zo stelt men, nauwelijks als een factor van betekenis worden aangemerkt. Het kan het best worden gezien als een bijkomstigheid, een uiting van puur plezier en vermaak. Slechts enkele beoefenaren van de sociale wetenschappen, onder wie Frith in Engeland en Boomkens in Nederland en hebben van meet af aan gewezen op de grote betekenis van de popmuziek voor de maatschappelijke ontwikkelingen in de jaren zestig (Frith 1984; Boomkens 1994). Aan deze groep kan nu Righart worden toegevoegd met zijn studie over 'De eindeloze jaren zestig'. Hij plaatst in zijn analyse evenwel niet de popmuziek, maar het generatieconflict op de voorgrond.

Righart nuanceert de periodisering van de naoorlogse decennia door onderscheid te maken naar verschillende gebieden, zoals de politieke, de sociaal-economische en de sociaal-culturele terreinen. Voor hem is er sprake van een gedifferentieerd moderniseringsproces. De vernieuwingen deden zich op de verschillende terreinen niet gelijktijdig voor. In zijn analyse beperkt hij zich echter tot de vraag hoe deze maatschappelijke vernieuwingen elkaar in deze periode beïnvloed hebben. Op zich is er geen bezwaar tegen om de veranderingen globaal vanuit een generatieperspectief te analyseren, als men maar niet de pretentie heeft dit perspectief te veralgemenen tot een generatietheorie als verklaring voor de maatschappelijke veranderingen, zoals Becker dit doet. Righart beperkt zich tot twee generaties die volgens hem de veranderingen in het naoorlogs cultuurlandschap sturen. De eerste was de oudere generatie die de wereld mat met de maatstaven van het vooroorlogse fatsoen, waarop zij de samenleving opnieuw wilde grondvesten en daarvoor ook de toegang had tot de media. De tweede was een jongere generatie die op zoek naar nieuwe vormen van vermaak, geen entree vond in de wereld van de radio en daarom aanhaakte bij meer subculturele stromen. Elk van deze generaties lijkt een representant van een van de twee Nederlanden die Righart tot metafoor maakt van de traditionele en moderne krachten in zijn analyse van de jaren zestig: een eerste Nederland dat de situatie van voor de oorlog nostalgisch trachtte te herstellen en te herscheppen, en een tweede Nederland dat, grotendeels onttrokken aan de directe waarneming, naar vernieuwing zocht en dat uiteindelijk verantwoordelijk was voor de veranderingen die nog zouden volgen.

De vooroorlogse generatie kreeg te maken met ontzuiling, ontkerkelijking, secularisering en de strijd om de verdeling van de welvaart en er ontstond een groeiende twijfel bij de politieke elite over de te volgen politieke koers. De jeugd daarentegen zette zich af tegen de ascetisch-puriteinse houding van de oudere generatie en kreeg, aldus Righart, een uitgesproken hedonistisch karakter (Righart 1995: 27). De aard van deze tegenstelling tussen ascetisch-puritanisme en hedonisme werkt hij evenwel niet verder uit. De metafoor van de beide Nederlanden biedt wel een handzame samenvatting van de manier waarop de geschiedenis van het naoorlogse Nederland meestal wordt beschreven. Righart nuanceert dit beeld bovendien op een aantal manieren. Hij laat zien dat de beide partijen niet statisch waren. Zowel de conservatieve als de progressieve krachten laten zich typeren als twee manieren waarop de Nederlandse samenleving na de Tweede Wereldoorlog de bredere sociaal-economische veranderingen probeerde op te vangen in verschillende culturele kaders. De strijd tussen de generaties was daarmee niet zozeer een conflict tussen traditie en moderniteit, als wel tussen twee antwoorden op de modernisering. Het feit, dat de jeugdcultuur zich niet zozeer richtte tegen de vooroorlogse culturele orde als wel tegen een nieuwe cultuur van de huiselijkheid, waarin het gezin zich schaarde rond de radio en de televisie, lijkt hem daarin gelijk te geven (Kleijer en Tillekens 1997: 208-209). Verder ruimt hij zelfs een plaats in voor een categorie van 'begrijpende volwassenen', die als een 'schakelgeneratie' bemiddelde in de tegenstellingen tussen jong en oud.

De generatiecrisis is volgens Righart kortom geen conflict tussen een vooroorlogse en een naoorlogse cultuur, maar tussen twee culturele antwoorden op de maatschappelijke modernisering. In die zin heeft Righart gelijk als hij spreekt over een dubbele generatiecrisis. Righarts analyse is zeker genuanceerd. Toch is ook zijn analyse niet volledig. Zo geeft Righart geen verklaring voor de betekenis van de muzikale vernieuwing die de popmuziek met zich mee bracht, en evenmin geeft hij antwoord op de vraag, waarom jongeren juist deze muziek op hun radio wilden horen en daarvoor zelfs bereid waren de televisie naar het tweede plan te schuiven. Ook kan hij niet verklaren waarom de *dating*-cultuur van scholieren zich in het midden van de jaren zestig ontwikkelde tot een complete tegencultuur. Zeker waar het gaat om de media, geeft hij geen antwoord op de vraag waarom vooral de radio pas zo laat inspeelde op deze aanvankelijk toch tamelijk onschuldige maar door ouderen verfoeide ontwikkelingen. Ondanks zijn these van de dubbele generatiecrisis kan Righart de drijfveren van de jeugd niet verklaren. Hij komt niet verder dan de constatering dat de jeugd in eerste instantie slechts uit was op het bevredigen van de eigen behoeften. Wel beschrijft hij uitgebreid, hoe de jeugdcultuur in de loop van de jaren zestig zich politiseerde, waarbij hij stelt dat dit tevens het einde inluidde van het sociaal-culturele hedonisme van de jeugdcultuur. Dit betekent, volgens Righart, evenwel geen radicalisering, maar de eerste stap naar de integratie van de contracultuur van de jeugd in de cultuur van de volwassenen. De generatieverschillen, die de aanzet tot zijn ver-

klaring vormden, verdwijnen daarmee uit zijn analyse. In die zin blijkt Righarts generatiethese slechts houdbaar voor deze specifieke periode. Waarom die verschillen aanvankelijk zo'n belangrijke rol speelden, blijft onverklaard. In zijn verklaring voor de veranderingen komt Righart dan ook niet verder, dan de stelling dat de spanning tussen traditie en moderniteit na de oorlog zo groot was geworden dat deze wel tot ontlasting moest komen (Righart 1995: 30).

5 De nieuwe romantiek van de popcultuur

In de discussie over de analyses van Kennedy en Righart worden de verschillen meestal sterk uitvergroot. Bij nadere beschouwing blijken de overeenkomsten echter groter. Beide benadrukken Kennedy en Righart de verschillen tussen de voor- en de naoorlogse situatie. Beide stellen ze, dat er verschillende opties zijn waar te nemen bij de oudere en de jongere generatie. En, beide illustreren ze dat het veranderingsproces werd begeleid door een intermediaire categorie van begrijpende volwassenen. Bij Kennedy is dat vooral een politieke elite; bij Righart een maatschappelijk middenveld, dat hij karakteriseert als een schakelgeneratie. Dat zijn weliswaar andere groepen, maar toch lijkt een groot deel van de meningsverschillen te berusten op een spraakverwarring. Er is nog een overeenkomst. Noch Kennedy, noch Righart kunnen het radicaal nieuwe karakter van de jeugdcultuur van de jaren zestig verklaren. Deels lijkt dat voort te komen uit hun verwaarlozing van het inhoudelijke inzet van de jeugdcultuur. De nieuwe culturele producten, waarmee de jeugdcultuur werd ingericht, hadden niet alleen instrumentele betekenis voor de jeugd. Ze vertegenwoordigden ook idealen met betrekking tot vrijheid, erotiek, mobiliteit, verzet tegen de oudere generatie en onderlinge solidariteit. *Rock'n roll* was niet slechts een orkestratie van de jeugdrevolte maar ook een nieuwe *life-style*, zoals ook Righart zelf overigens aangeeft (Righart 1995: 31). Dit element wordt echter in de analyses van Righart en Kennedy echter niet verder uitgewerkt.

De belangrijkste beperking van beide studies is daarmee, dat zij de verschillen tussen de identiteitsstijlen van volwassenen en jongeren theoretisch verwaarlozen. Toch zijn hiervoor de nodige sociologische aanzetten voorhanden. Zo muntten Riesman, Glazer en Denney al in 1950 het concept 'other directedness' voor de nieuwe identiteitsstijl van jongeren. Daarmee gaven ze aan, dat normen en waarden niet langer worden verinnerlijkt, maar voortkomen uit een sociale vergelijking en communicatie met relevante anderen. Stijlverschillen spelen bij de keuze van relevante anderen een belangrijke rol. Daarbij gaat het niet alleen om oppervlakkige culturele verschillen in kleding en habitus. Daarachter gaat een interactie schuil, waarin aan sociale argumenten, gebaseerd op een zekere mate van reciprociteit geldigheid wordt verleend voor individuele keuzes. Die nieuwe vorm van individualiteit vroeg echter ook om een nieuw communicatiemodel. Het belangrijkste model daarvoor werd geboden door de popmuziek.

Het medium, waarin de popmuziek zich uitte, was de romantiek. Daarbinnen worden de verschillen in maatschappelijke posities tussen individuen gerelativeerd in een persoonlijke relatie. In verhalen en verhaaltjes worden de kille statische verschillen tussen bevolkingsgroepen in status geherformuleerd in een romantische persoonlijke pendant en daarmee zichtbaar en vooral invoelbaar gemaakt. Vanuit een romantisch perspectief treden mensen elkaar tegemoet als personen, die in de moderne zin verantwoording dragen voor hun eigen handelen en van daaruit bestaande grenzen respecteren of overschrijden. Inhoudelijk herdefinieerde popmuziek die grenzen en fungeerde daarmee als een nieuwe, moderne romantische code. Popmuziek als taal van de vrijheid kenmerkt zich door een zeker cynisme en ironie, waarmee bijvoorbeeld liefdesproblemen worden gethematiseerd. Het leerde jongeren om te gaan met de tijdelijkheid van relaties. Maar, deze romantische code reikte verder dan alleen het *dating*-gedrag. Juist door de cruciale rol, die de seksuele verbintenis heeft in de ontwikkeling van het individuele toekomstperspectief, betekende het ook een verandering in het beeld van de jongeren op hun toekomst. Het opeisen van de individuele vrijheid in de wereld van de vrije tijd en de omgang met de andere sekse betekende tegelijkertijd een beroep doen op persoonlijke eerlijkheid. Het traditionele beroep op autoriteit werd vervangen door een beroep op de eigen authenticiteit, dat wil zeggen een persoonlijke invulling van de omgang met anderen, die niet meer gebaseerd zijn op maatschappelijke gedragsvoorschriften. Als voorwaarde daarvoor leerde de jeugd van de popmuziek een vorm van zelfdiscipline als basis voor het tonen van emoties. Met behulp van de popmuziek ontwikkelde de jeugd zo een levenshouding die gereguleerd werd door deze romantische code. Die code leerde jongeren om te gaan met problemen betreffende hun identiteit en het maken van keuzes en fungeerde als een culturele springplank voor verdere sociale en culturele veranderingen.

Romantiek vormt een cruciaal zingevingskader in de moderne samenleving en de populaire muziek is daar een belangrijke exponent van. Al in 1944 stelde de Peatman, die de eerste sociologische analyse van de populaire muziek op zijn naam zette, dat die muziek in dit opzicht, '(...) duidelijk de contouren aangeeft van het tempo en de culturele accenten van de moderne samenleving' (Peatman 1944: 392). Wat later formuleerde Riesman zelf in het Amerikaanse tijdschrift *The American Quarterly* een onderzoeksvoorstel in die zin (Riesman 1950). Tot op heden zijn analyses van de romantiek echter in de marges gebleven van de sociologische belangstelling. Toch lijkt nader onderzoek op dit terrein geboden. Zo traditioneel als vaak wordt beweerd, was de oudere generatie in de naoorlogse jaren immers ook niet. Ook haar opvattingen waren immers gekleurd door haar eigen vormen van populaire muziek. De *swinging sixties* vinden immers hun pendant in de *roaring twenties* en die op hun beurt weer in de *naughty nineties* van de vorige eeuw. Wat betreft de overeenkomsten stelt Campbell dat iedere periode getuigde van een morele revolutie, waarin steeds opnieuw aandacht werd gevraagd voor plezier, of zoals hij het noemt 'a new spirit of

pleasure', dat opkwam als een uitdaging aan wat werd gezien als een restrictief puritanisme, vooral onder jongeren. Zij zochten plezier in zelfexpressie, alcohol, drugs, seks en kunst, terwijl een intens moreel idealisme hand in hand ging met een ongebreidelde handelsgeest (Campbell 1990: 206). Campbell stelt dat:

'(...) the cultural logic of modernity is not merely that of rationality as expressed in the activities of calculation and experiment. It is also that of passion and the creative dreaming born of longing.' (Campbell 1990: 227)

Voortdurend treft men deze tegenstelling aan, de tegenstelling tussen de ijzeren kooi van het economische nut en het kasteel van de romantische dromen. Als er al sprake is van tegenstellingen, dan hebben die te maken met de interne tegenstelling in de cultuur van de volwassenen en een interne tegenstelling in de cultuur van de jeugd op het terrein van waarden en normen. In de culturele revolutie van de jaren werden droom en werkelijkheid, plezier en nut door jongeren op een andere manier uitgewerkt dan de ouderen eerder deden.

6 Twee manieren van verandering

Wie wil weten of en in hoeverre de jaren vijftig een brug vormen tussen de vooroorlogse samenleving en culturele omslag in de jaren zestig, moet de jaren zestig als ijkpunt nemen. Veel veranderingen wierpen hun schaduw vooruit. In dat opzicht heeft Kennedy zeker gelijk. Zijn aandacht voor de culturele *formats* die de elite aanreikte voor een moderne levensstijl, levert weliswaar een interessante aanvulling op het standaardbeeld, maar is net zoals dit standaardbeeld zelf te beperkt voor een verklaring van de tegenstellingen tussen de oudere en de jongere generatie. Doorslaggevend daarvoor zijn de *formats* van de popmuziek. Om de culturele omslag van de jaren zestig te begrijpen is het noodzakelijk de culturele modernisering te bezien in het licht van de opkomst van een autonome jeugdcultuur, waarvoor de popmuziek de middelen verschafte. In die zin doet de analyse van Righart meer recht aan het belang van de popmuziek. Echter de specifieke identiteitsproblematiek van de jeugd, waarop we in deze bijdrage hebben gewezen verdient meer aandacht bij de bestudering van de culturele modernisering in het Nederland van de jaren zestig.

De jaren zestig zijn niet alleen vanuit demografische, sociaal-economische en politieke trends te begrijpen. Ze vormen ook een cultureel moment, waarin een nieuw model werd geschapen voor een flexibele levenshouding. In dat opzicht is deze periode vooral cultuur-sociologisch van belang. Als er al verschillen waren tussen de generaties, dan lagen ze in de adoptie van nieuwe modellen van zingeving. Sommige hielden vast aan een model van huiselijkheid, anderen gingen gretig mee in het nieuwe model van de openbaarheid, weer anderen bleven tussen de partijen inhangen. De keuzes die toen gemaakt werden lijken overigens met terugwerkende kracht nog steeds de beeldvorming over de jaren zestig te bepalen. Misschien moe-

ten historici en sociologen in dit opzicht een voorbeeld nemen aan Heer Bommel. Aan het eind van Toonders verhaal komt Heer Bommel nog één keer Rep tegen. Die is dan echter onherkenbaar veranderd; hij is een Stab geworden.

‘De Mobs, zei de vreemdeling met trage stem, die zijn volwassen geworden. Daar helpt niets aan; wanneer de tijd gekomen is veranderen ze in Stabs. Zo is het leven. Ik ben dezelfde Rep en met mijn springen is het gedaan. U weet niet hoe dit mij afmat.’

Bommel reageert begrijpend:

‘Men moet in waardigheid ouder worden. Men schiet nu eenmaal wortel wanneer men tot wijsheid komt, als je begrijpt wat ik bedoel. Maar een Heer houdt altijd een beweeglijke geest.’ (Toonder 1974: 209-210)

Geraadpleegde literatuur

- Abma, R. (1990) *Jeugd en tegencultuur: Een theoretische verkenning*. Nijmegen: SUN.
- Becker, H. A. (1992) *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Boomkens, R. (1994) *Kritische massa: Over massa, moderne ervaringen en popcultuur*. Amsterdam: Van Gennep.
- Campbell, C. (1990) *The romantic ethic and the spirit of modern consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Daalder, H. (1974) *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek*. Assen: Van Gorcum.
- Frith, S. (1984) *Rock! Sociologie van een nieuwe muziekcultuur*. Amsterdam: Elsevier. (vertaling en bewerking van: *Sound effects: Youth, leisure and the politics of rock 'n roll*. Londen: Constable.
- Fortuyn, W.S.P. (1981) *Sociaal-economische politiek in Nederland 1945-1949*. Alphen aan den Rijn: Samson.
- Fortuyn, W.S.P. (1982) Ekonomistisch reduktionisme in een nieuw jasje? In: *Tijdschrift voor Politieke Economie* 5 (3) 165-175.
- Fortuyn, W.S.P. (1983) *Kerncijfers 1945-1983*. Deventer.
- Fortuyn, W.S.P. (1985) *Stakingsrecht in Nederland: Theorie en praktijk 1872-1986*. Weesp.
- Grossberg, L. (1992) *We gotta get out of this place: Popular conservatism and popular culture*. New York en Londen: Routledge.
- Kennedy, J. (1995) *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam: Boom.
- Kennedy, J. (1995b) Verandering door continuïteit. Modernisering van Nederland, 1945-1970. In: *De Nieuwe Tijd* (themanummer De Jaren Zestig) 5: 5-20.
- Kleijer, H. & G. Tillekens (1990) Het geluid van de jeugd: De romantiek van de popmuziek. In: G. Tillekens (red.), *Nuchterheid en nozems: De opkomst van de jeugdcultuur in de jaren vijftig*. Muiderberg: Coutinho, p. 205-221.
- Kleijer, H., R. Laermans en G. Tillekens (1992) De markt van vermaak en plezier: Over het ontstaan van een zelfstandige jeugdcultuur in België en Nederland. In: St. Helleman (red.), *België en Nederland. Themanummer van de Sociologische Gids* 39 (5/6) 384-399.
- Kleijer, H. en G. Tillekens (1997) Afgestemd op gezelligheid: De trage aanpassing van de radio aan de jeugdcultuur in de jaren vijftig. In: P. Luykx & P. Slot, *Een stille revolutie?*

- Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig*. Hilversum: Verloren, p. 191-210.
- Lijphart, A. (1982) *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Amsterdam: J.H. de Bussy.
- Messing, F.A.M. (1981) *De Nederlandse economie 1945-1980: Herstel, groei, stagnatie*. Haarlem.
- Meijers, F. en M. du Bois Reymond (1987) *Op zoek naar een moderne pedagogische norm: Beeldvorming over de jeugd in de jaren vijftig*. Leuven: Acco.
- Peatman, J. (1944) Radio and popular music. In: P. Lazarsfeld en F. Stanton (red.), *Radio research: 1942-43*. New York: Duell, Sloan & Pearce, p. 335-393.
- Riesman, D., N. Glazer en R. Denney (1950) *The lonely crowd: A study of the changing American character*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Riesman, D. (1950) Listening to popular music. In: *American Quarterly* 2: 359-371. Herdrukt in: B. Rosenberg en D.M. White (red.), *Mass culture: The popular arts in America*. Glencoe: Free Press 1957, p. 408-417.
- Righart, H. (1995) *De eindeloze jaren zestig: Geschiedenis van een generatieconflict*. Amsterdam: Spectrum.
- Roegholt, R. (1973) De onvoltooide revolutie. In: J. en A. Romein, *De lage landen bij de zee: Een geschiedenis van het Nederlandse volk*. Amsterdam: Querido, p. 643-687.
- Tillekens, G. (red.) (1990) *Nuchterheid en nozems: De opkomst van de jeugdcultuur in de jaren vijftig*. Muiderberg: Coutinho.
- Toonder, Marten (1974) De Mobbeweging. In: *Met mijn teer gestel*. Amsterdam: De Bezige Bij.